

УДК 021:004]: 027.7

Юлія Подуфала,
бібліотекар Наукової
бібліотеки НаУКМА

Ірина Рябець,
бібліотекар Наукової
бібліотеки НаУКМА

Інформаційне забезпечення комплектування документно-інформаційними ресурсами бібліотеки ВНЗ

У статті проаналізовано особливості інформаційного забезпечення комплектування документно-інформаційними ресурсами на прикладі діяльності Наукової бібліотеки Національного університету "Києво-Могилянська академія".

Ключові слова: документно-інформаційні ресурси, комплектування, інформація, інформаційне забезпечення, інформаційне забезпечення комплектування.

Постановка проблеми у загальному вигляді та обґрунтування актуальності теми. Інформаційне забезпечення навчального та наукового процесів ВНЗ — головна мета діяльності сучасної наукової бібліотеки, що передбачає повне та оперативне задоволення інформаційних потреб користувачів. Упровадження інноваційних технологій змінює форми та методи інформаційно-бібліографічної роботи, яка, зі свого боку, спирається на використання нових джерел інформації, впровадження сучасних послуг тощо. "Університетська бібліотека є інформаційною основою науково-освітнього процесу, тією творчою лабораторією, від ресурсів та послуг якої залежить багато в чому якість та зміст навчання та наукових досліджень" [12, с. 70]. Потреба трансформації бібліотеки ВНЗ в інтегрований університетський інформаційний, науково-освітній, дослідницький центр і зумовила актуальність наукової розвідки.

Інноваційні процеси в еволюції документно-комунікаційного простору досліджували вітчизняні та зарубіжні вчені: О. Баркова, М. Дворкіна, В. Іванова, М. Карташов, Н. Стрішенець, Т. Ярошенко та інші. У дослідженнях А. Абросимова, О. Баркової, А. Земскова, Е. Мітчелл, В. Саух, Н. Соколової та інших розглянуто аспекти організації та функціонування електронних бібліотек. Однак недостатньо висвітлено проблему комплектування їхнього інформаційного фонду, насамперед в освітянських закладах, які є базою для формування знань, умінь та навичок майбутніх фахівців.

Мета статті полягає в розкритті змісту поняття "інформаційне забезпечення комплектування документно-інформаційними ресурсами" та аналізі його особливостей на прикладі діяльності Наукової бібліотеки НаУКМА.

Виклад основного матеріалу. Сучасна наука орієнтується на результати найновіших досліджень, що неможливо без актуальної інформації та документно-інформаційних ресурсів, адже "бібліотека здійснює безпосередній вплив на якість освітньої та наукової діяльності" [13, с. 63].

У статті 1 Закону України "Про інформацію" термін "документ" визначено як "матеріальний носій, що містить інформацію, основними функціями якого є її збереження та передавання у часі та просторі" [5]. Відповідно до статті 1 Закону України "Про національну програму інформації" інформаційним ресурсом є "сукупність документів у інформаційних системах (бібліотеках, архівах, банках даних тощо)" [6]. Під бібліотечно-інформаційними ресурсами розуміють "сукупність упорядкованих документів, які збе-

рігаються у бібліотеці та мають на меті задовольнити інформаційні потреби користувачів бібліотеки" [11]. Провідний вітчизняний науковець Т. Ярошенко визначає поняття "електронні ресурси" як "сукупність електронних документів, видань, продуктів, або їх комбінацій у комп'ютерних системах та мережах, призначених для оперативного та зручного задоволення інформаційних потреб користувачів, тобто це інформаційні ресурси, які створюються, керуються та використовуються за допомогою комп'ютера; містять дані та/або програми, зафіксовані в електронній (цифровій) формі на певних носіях, у тому числі тих, що вимагають застосування периферійного пристрою, безпосередньо приєднаного до комп'ютера (наприклад, CD-ROM), або зв'язку з комп'ютерною мережею (наприклад, з Інтернетом)" [13, с. 22].

Аналіз основних лексикографічних джерел у галузі бібліотечних та інформаційних технологій свідчить про доволі широкий спектр понять у визначенні електронних ресурсів і потребує додаткового наукового дослідження, яке складно реалізувати у форматі однієї наукової статті.

З огляду на виклики часу, бібліотеки світу, в тому числі України, дедалі більше орієнтуються на поповнення фонду електронними, а не традиційними документами. Використовуючи новітні технології, книгозбірні намагаються забезпечити інформаційні потреби користувачів повною мірою. Наразі бібліотеки світу працюють з колекцією друкованих видань та електронними ресурсами (е-книгами, е-бібліотеками, е-журналами, базами даних тощо). Це складний і надзвичайно важливий період, "особливо для університетських бібліотек, що покликані забезпечити науковою інформацією всю академічну спільноту, організувати відповідний кваліфікований оперативний сервіс доступу до електронних ресурсів для своїх користувачів у межах не лише бібліотеки, а й усього університетського містечка" [14, с. 16].

Під **документно-інформаційними ресурсами** розуміємо категорію із теорії комунікації, що виокремлює сукупність документів, як матеріальних носіїв, так і електронних документів, видань, продуктів або їхніх комбінацій у комп'ютерних системах та мережах, призначених для оперативного та зручного задоволення інформаційних потреб користувачів.

Розглядаючи питання теоретико-методологічних засад інформаційного забезпечення комплектування документно-інформаційними ресурсами доцільно визначитися з поняттям

"інформаційне забезпечення комплектування". На думку провідного науковця Ю. Столярова, комплектування — це "створення та постійне оновлення бібліотечного фонду документами, що відповідають завданням бібліотеки та інтересам абонентів" (переклад тут та надалі авторів — Ю. П., І. Р.) [10, с. 136]. Для розкриття поняття "інформаційне забезпечення" потрібно розглянути зміст дефініції "інформація". Згідно зі статтею 1 Закону України "Про інформацію", це "будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді" [5].

У "Великому тлумачному словникові сучасної української мови" поняття "забезпечення" потрактовується як "сукупність математичних, програмних, мікропрограмних, апаратурних засобів та організаційних заходів, спрямованих на автоматичну обробку даних за допомогою цифрових обчислюваних машин і пристроїв..."; "дія із постачання чогось у достатній кількості, задоволення когось-небудь або чого-небудь у якихось потребах" [2, с. 281—282]. Група авторів під керівництвом В. Годуна дає таке визначення: "Інформаційне забезпечення — це сукупність форм документів, нормативної бази і реалізованих рішень щодо обсягу, розміщення і форм організації інформації, яка циркулює в системі автоматизованого оброблення... інформації чи в інформаційній системі" [3, с. 41].

Спираючись на вітчизняне законодавство в галузі бібліотекознавства та на доробок українських і зарубіжних учених у цій царині, можемо сформулювати власну дефініцію. *Інформаційне забезпечення комплектування документно-інформаційними ресурсами бібліотеки* — це бібліотечне та інформологічне поняття, яке вказує на сукупність форм документів, нормативної бази та реалізованих рішень щодо обсягу, розміщення та форм організації інформації, що сприяє створенню та постійному оновленню бібліотечного фонду документно-інформаційними ресурсами (традиційними та електронними), які відповідають завданням бібліотеки та інтересам абонентів.

Згідно зі статтею 1 Закону України "Про бібліотеки і бібліотечну справу" бібліотека — "інформаційний, культурний, освітній заклад (установа, організація) або структурний підрозділ, що має упорядкований фонд документів, доступ до інших джерел інформації та головним завданням якого є забезпечення інформаційних, науково-дослідних, освітніх, культурних та інших потреб користувачів бібліотеки" [4].

Формування бібліотечних фондів відповідно до інформаційних потреб суспільства є однією з основних закономірностей цього процесу, адже якнайповніше задоволення запитів аудиторії, власне, і є метою бібліотечної діяльності, й саме інформаційні потреби слугують критерієм оцінки оптимальних обсягу, складу, структури фондів. У статті 17 Закону України "Про бібліотеки і бібліотечну справу" зазначено: "Комплектування бібліотечних фондів здійснюється шляхом отримання обов'язкового примірника документів у порядку, встановленому законом, документів, що випускаються за цільовими програмами книговидання або закуповуються відповідно до державних цільових програм, придбання документів за готівковий і безготівковий рахунки, документообміну, отримання в дарунок, депонування та з інших джерел" [4].

У сучасному суспільстві докорінно змінилася роль бібліотек. Крім традиційних, вони виконують функції інформаційних центрів, які можуть надавати доступ до світових ресурсів. Ці трансформації бібліотечної діяльності позначилися насамперед на університетських книгозбірнях. Останні становлять невід'ємну частину розвинутої інфраструктури навчального закладу та мають значний вплив на ефективність навчального та дослідницького процесів. Зміна вимог до діяльності сучасної бібліотеки, головним завданням яких є інформаційне забезпечення навчально-виховного та науко-

вого процесів, безумовно, позначилася і на процесі комплектування. Рівень задоволення інформаційних потреб прямо залежить від складу, структури інформаційного фонду як електронних, так і традиційних бібліотек. Специфіка форми документів електронної бібліотеки (ЕБ) дає можливість використовувати інші підходи до підбору та включення інформаційних одиниць до її фонду.

У навчальному посібникові "Електронні бібліотеки в освіті" до спеціалізованого курсу в рамках проекту "Методологія цифрових бібліотек" (Project Methodologies for Digital Libraries) за сприяння ЮНЕСКО поняття "електронна бібліотека" (Digital library) визначено як "колекція цифрових об'єктів (текст, аудіо, відео), а також методи для доступу і пошуку, вибору, організації обслуговування" [15, с. 116]. Електронною бібліотекою вважають розподілену інформаційну систему, що дозволяє накопичувати, зберігати та ефективно використовувати цифрові документи, а також отримувати їх завдяки глобальними мережам передачі даних [8, с. 132]. Розвиток системи ЕБ значно спрощує відповідь на запитання "...як зробити знання небагатьох доступними й корисними найширшому колу населення, усьому суспільству" [9, с. 11]. Однією із найважливіших функцій цифрової бібліотеки є "інформаційне забезпечення конкретних науково-технічних проблем, адже вона здатна акумулювати в собі інформацію" [8 с. 132] і забезпечити розширений обсяг інформаційних послуг та підвищення їхньої якості. Цей інноваційний спосіб інформаційного забезпечення має певні переваги, а саме:

- різноманітні способи доступу до документів;
- оперативність надсилання інформації користувачу;
- навігація в межах одного документа та між різними документами;
- можливість інтерактивного режиму при отриманні інформації.

Якість змістового наповнення інформаційного фонду та електронного каталогу, безумовно, впливає і на якість обслуговування. При формуванні цифрових колекцій насамперед потрібно зважати на повноту, комплексність та надійність забезпечення користувачів цифровими документами. При цьому постає низка завдань, головними серед яких є:

- визначення контингенту користувачів;
- моніторинг попиту на електронні документи;
- комплектування цифровими матеріалами (з урахуванням питань забезпечення авторського права);
- розробка системи каталогізації електронних документів;
- зберігання та облік цифрових матеріалів.

У процесі комплектування бібліотека ВНЗ має формувати фонд електронних документів сучасною науковою та навчальною літературою, в якій висвітлюються найактуальніші проблеми суспільства, науки тощо, а також забезпечувати інформаційну підтримку наукових розробок і досліджень. Основним вимогами добору документів до електронного фонду є їхня наукова та інформаційна цінність, актуальність. Ним відповідають, наприклад, наукові матеріали вітчизняних та зарубіжних журналів. Варто враховувати принцип збереження культурної спадщини: трансформацію в електронний формат рідкісних і цінних рукописів, книг зі згасаючими текстами, а також газет, картографічних матеріалів тощо.

Комплектування електронної бібліотеки — це відбір документів, зміст і наукова цінність яких відповідає її завданням, особливостям, інформаційним функціям. Цей процес передбачає три напрями:

- вивчення ринку ресурсів;
- вивчення попиту;
- ухвалення рішення щодо включення електронного документа до фонду електронної бібліотеки [8, с. 133]. На думку сучасного українського науковця В. Іванової, "загаль-

ний фонд електронної бібліотеки може складатися з двох частин, а саме віртуальної та реально існуючої [8, с. 134].

Наукова бібліотека Національного університету "Киево-Могилянська академія" (надалі — НБ НАУКМА) сьогодні постає новітньою науковою установою, яка здійснює інформаційне забезпечення не лише академічного процесу, а й різноманітних економічних суб'єктів, науковців, органів влади, окремих громадян, що особливо важливо в умовах суспільних та економічних трансформацій. Загальний фонд НБ НАУКМА (станом на 1.01.2015 р.) становив 1 872 091 примірник/1 587 452 назви, зокрема: друкована колекція — 761 847 примірників/303 510 назв; фонд друкованої періодики — 73 077 примірників/2560 назв; фонд електронних видань — 1 177 773 назви; неопублікованих документів — 26 649 примірників/25 328 назв. Загальний фонд НБ НАУКМА — це вагома колекція наукової, навчальної, довідкової літератури та періодичних видань, що забезпечують академічну місію НАУКМА.

Бібліотечну колекцію повністю представлено в електронному каталозі [7], який надає інформацію про склад та зміст не лише традиційних фондів НБ НАУКМА, а й електронних (власної генерації та віддалених) ресурсів, які не належать довічно до зібрань книгозбірні. Отже, е-каталог — це не тільки бібліографічна база даних, а й набір окремих сервісів, доступних для всіх користувачів бібліотеки. Для зручності пошуку каталог поділено на умовні "віртуальні" колекції, в яких матеріали об'єднано за певною ознакою:

- нові надходження;
- періодика;
- мультимедіа;
- "е-Ресурси";
- автореферати та дисертації;
- "Праці викладачів НАУКМА";
- "Видання та публікації про НАУКМА";
- "Наукові записки НАУКМА";
- "ЕКМАIR";
- "Фонд рідкісних видань"
- "Центр польських та європейських студій";
- "Обмінний фонд";
- каталог Американської бібліотеки (містить дві віртуальні підколекції: "Відеофільми (DVD)", "Нові надходження") [7].

Комплектування фонду та технічне опрацювання традиційних документів у НБ НАУКМА відбувається в автоматизованому режимі [7], тоді як формування колекції електронної бібліотеки передбачає: оцифрування власних фондів та представлення їх у е-бібліотеці установи (вільне програмне забезпечення ОМЕКА — <http://dlib.ukma.edu.ua/>); розвиток інституційного депозитарію е-КМАIR (<http://www.ekmair.ukma.edu.ua/>); передплату доступу до ліцензованих електронних ресурсів і ресурсів вільного доступу та їхнє представлення через єдине вікно пошуку (з використанням ПЗ EBSCO Discovery Service); забезпечення віддаленого доступу до е-ресурсів (з використанням Easy Proxy та Shibboleth); розвиток сервісу "Матеріали до курсів"; розвиток платформ вільного доступу до наукових журналів НАУКМА (за допомогою Open Journal System — наприклад, "Kyiv-Mohyla Humanities Journal", "Kyiv-Mohyla Law and Politics Journal" тощо).

Висновки. Виходячи зі змісту теоретико-методологічних засад вітчизняних та зарубіжних науковців, автори публікації сформулювали низку понять.

Інноваційні підходи до інформаційного забезпечення комплектування документно-інформаційними ресурсами сучасних наукових бібліотек ВНЗ залежать від інформаційних потреб суспільства загалом та користувачів книгозбірні зокрема. Головна мета діяльності бібліотеки ВНЗ — інформаційне забезпечення навчального та наукового процесів, і нині особливу увагу потрібно приділяти комп-

лектуванню загального фонду електронної бібліотеки, що може складатися з двох частин, а саме віртуальної та реально існуючої.

До особливостей інформаційного забезпечення комплектування документно-інформаційними ресурсами НБ НАУКМА належать: розвиток традиційного процесу комплектування фондів бібліотеки з використанням комп'ютерно-комунікаційної техніки; створення електронної бібліотеки, що дозволяє акумулювати, зберігати та ефективно використовувати цифрові документи, а також отримувати їх завдяки глобальним мережам передачі даних.

Список використаної літератури

1. Бірюкова Т. Л. Аналіз зв'язку мотивації документно-інформаційної діяльності та функцій документно-комунікаційних інститутів у процесі їх історичного розвитку / Т. Л. Бірюкова // Вісник Харківської державної академії культури. — 2012. — Вип. 38. — 295 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови: 170 000 слів і словосполучень / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. — Київ; Ірпінь: ВТФ "Перун", 2004. — 1440 с.
3. Годун В. М. Інформаційні системи і технології в статистиці: навчальний посібник / Годун В. М., Орленко Н. С., Сендзюк М. А. — Київ: КНЕУ, 2003. — 267 с.
4. Закон України "Про бібліотеки і бібліотечну справу". — Режим доступу <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/32/95-%D0%B2%D1%80>. — Назва з екрана.
5. Закон України "Про інформацію". — Режим доступу <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>. — Назва з екрана.
6. Закон України "Про національну програму інформації". — Режим доступу <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/74/98-%D0%B2%D1%80>. — Назва з екрана.
7. Звіт про роботу Наукової бібліотеки НАУКМА у 2014 р. — Режим доступу: http://www.ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/4024/annual_report2014.pdf?sequence=4&isAllowed=y. — Назва з екрана.
8. Іванова В. В. Інноваційні підходи до інформаційного забезпечення освітніх послуг / В. В. Іванова // Маркетинг і менеджмент інновацій. — 2011. — № 4 (2). — С. 131—136.
9. Курас І. Інформатизація та бібліотеки України / І. Курас // Бібліотечний вісник. — 1999. — № 6. — С. 11—13.
10. Столяров Ю. Н. Библиотечный фонд: учебник / Ю. Н. Столяров. — Москва: Книжная палата, 1991. — 271 с.
11. Чуканова С. О. Використання бібліотечно-інформаційних ресурсів майбутніми вченими-гуманітаріями. — Режим доступу: http://www.ekmair.ukma.kiev.ua/bitstream/123456789/1674/1/Chukanova-Vykorst_bibl_inform_resursiv.pdf. — Назва з екрана.
12. Ярошенко Т. О. Бібліотека — серце університету. Синергія поступу в Суспільстві Знать // Дух і літера. Спец. вип.: Університетська автономія. — 2008. — № 19. — С. 70—79. — Режим доступу: http://www.ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/98/Yaroshenko_Biblioteka5.pdf?sequence=1&isAllowed=y. — Назва з екрана.
13. Ярошенко Т. О. Електронні журнали в системі інформаційних ресурсів бібліотеки / Т. О. Ярошенко. — Київ: Знання, 2010. — 215 с.
14. Ярошенко Т. О. Управління колекціями електронних журналів: нова роль бібліотек у створенні інформаційного освітньо-наукового простору України // Бібліотечна планета. — 2005. — № 4. — С. 14—18.
15. Digital libraries in education: Specialized Training Course. — Moscow: UNESCO Institute for information technologies in education, 2006. — 128 p.

В статтю проаналізовані особливості інформаційного забезпечення комплектування документно-інформаційними ресурсами на прикладі роботи Научной библиотеки Национального университета "Киево-Могилянская академия".

In the article features information support manning the document-information resources on the example of the Library of the National University of "Kyiv-Mohyla Academy".

Надійшла до редакції 7 листопада 2015 року